

СЕКЦІЯ 3. СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.61:342.78](477)

Ольга БУРЛАКА,

професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСТ СІМ'Ї В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сім'я як соціальний феномен, що склався у суспільстві, має для кожної окремої людини дуже велике значення, і в самому суспільстві становить загальноновизнану соціальну цінність [1, с. 121], вона є основним осередком суспільства і відіграє ключову роль у соціальному розвитку. Сім'я має право на всебічний захист і підтримку [2], а її захист визначено на конституційному рівні (ч. 1 ст. 46) [3].

Після підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україною підтверджено обрання європейського вектору розвитку, який має бути покладений в основу державної політики забезпечення виконання обов'язків із дотримання прав людини. Також відповідно до Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй одним із головних обов'язків держави є підвищення рівня якості життя населення, турбота і піклування про тих, хто потребує допомоги, зокрема, сімей із дітьми та дітей.

Конституція України, Сімейний Кодекс України та Закон України «Про охорону дитинства» визначають ключові засади сімейних відносин та пріоритет найкращих інтересів дитини: сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються Конституцією держави; рівність прав і обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, відповідальність за невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків; предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини; на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини; батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону [3; 4; 5].

Війна в Україні актуалізувала необхідність підвищення соціальних гарантій таких категорій осіб, як військовослужбовці, ветерани війни, матері та діти, внутрішньо переміщені особи та ін. Україна, як соціальна держава, зобов'язана виконувати одну з соціальних функцій – забезпечувати державну підтримку сім'ї. Через постійну зміну соціально-політичної обстановки, недосконалість правового регулювання, ланок влади, їх взаємодії та функціонування, що пов'язано з війною на території України, останнім часом суттєво збільшилися масштаби порушень реалізації права на соціальний захист сім'ї.

Соціальну допомогу поряд з соціальними послугами (матеріальна допомога та соціальне обслуговування) та соціальними пільгами слід віднести до видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Аналізуючи недоліки та переваги розуміння науковцями та практиками зазначеної категорії, пропонуємо державну соціальну допомогу, тлумачити в таких двох аспектах: 1) як вид соціальної діяльності уповноважених державних та соціальних органів; 2) як грошову виплату та допомогу в натуральній формі.

Під державною соціальною допомогою, як одним із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, слід розуміти вид соціальної діяльності уповноважених державних та соціальних органів, яка спрямована на забезпечення належного життєвого рівня сімей з дітьми, багатодітних, неповних і малозабезпечених сімей, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства і дітей-інвалідів шляхом здійснення одноразових, періодичних або щомісячних виплат у розмірі, визначеному чинним законодавством, з метою підвищення рівня їх доходів і подолання чи пом'якшення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність тощо), а також складних життєвих ситуацій, у яких опинилися відповідна категорія осіб.

Як і кожне правове явище, державна соціальна допомога сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним і малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам наділена притаманними їй ознаками, до яких необхідно віднести такі: адресний, цільовий характер; грошова та натуральна форма; аліментний характер; здебільшого фінансування за рахунок державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів (крім жінок щодо виплати допомоги у зв'язку із вагітністю та пологами; військовослужбовців та силових відомств тощо – за рахунок відповідних бюджетів); надання державної соціальної допомоги окремим категоріям громадян незалежно від наявності у них іншого доходу (допомога на дітей одиницею матерям, допомога після народження дитини та ін.); обмеженість відповідною тривалістю виплати допомоги.

Визначальною характеристикою соціального права сімей з дітьми та дітей виступає майновий характер, що знаходить свій прояв у можливості отримувати матеріальну допомогу й соціальне обслуговування, якщо виникла певна складна чи неординарна ситуація, задля її подолання або зниження ступеня негативного впливу. На сьогоднішні проблемні аспекти сімейних спорів переважно торкаються таких питань як: аліментні зобов'язання; участь у вихованні, навчанні дитини; перешкоди у спілкуванні з дитиною другому з батьків чи іншим родичам; підстави і механізми повернення дітей, вивезених за кордон одним з батьків чи іншим членом сім'ї після 24.02.2022 р., евакуйованих та примусово переміщених дітей до російської федерації.

В умовах війни на державному рівні розроблено механізм надання соціальних послуг внутрішньо переміщених осіб (інтернатні заклади соціального захисту населення, стаціонарні відділення територіальних

центрів соціального обслуговування, центри надання соціальних послуг) екстрено (кризово), який полягає у координації причетних до цього служб, вирішити поточні питання щодо отримання одяг, харчування, транспортні, консультаційні послуги, психологічну підтримку, догляд [6]. Також з огляду на воєнний стан Кабінет міністрів України спростив критерії діяльності надавачів соціальних послуг. Наразі вони можуть залучати працівників і волонтерів, які не мають документів, що підтверджують їхній фаховий рівень. Крім того, волонтерів віднесено до суб'єктів, які можуть виявляти осіб у складних життєвих обставинах і тих, що потребують сторонньої допомоги.

Цілком зрозуміло, що реформування сфери соціального захисту сім'ї неможливе без удосконалення чи внесення коректив до національного законодавства задля приведення його у відповідність до чинних міжнародних актів, оскільки досконалість юридичного механізму означає його здатність забезпечити ці потреби [7, с. 113]. Водночас не варто заперечувати, що саме комплексний підхід до реалізації політики держави у цьому напрямку сприятиме якісному забезпеченню гарантованих державою соціальних прав громадян, до яких відноситься сім'ї, що опинились у тяжких життєвих умовах у зв'язку з агресією РФ на території України.

Резюмуючи, зазначимо, що економічна обґрунтованість та ефективність системи соціального захисту сім'ї, її орієнтація на потреби найбільш соціально вразливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, входить до загальноновизнаних міжнародних стандартів соціально орієнтованої держави, а рівень доступності соціальних послуг є одним із показників визначення якості життя. В умовах сьогодення основним завданням системи соціального захисту України має стати пом'якшення негативного впливу зовнішніх чинників на найбільш соціально незахищені категорії громадян, до яких слід віднести осіб із сімейними обов'язками.

Список використаних джерел

1. Шевченко Я. Проблеми правового регулювання сімейних відносин. *Українське право*. 1998. № 9. С. 121–130.
2. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток: Міжнародний документ ООН від 01.01.1995. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_505/page.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
5. Про охорону дитинства. Закон України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 30, ст.142). № 2402-III від 08.06.2022.
6. Суліма О. Під час війни людина має якомога швидше отримати допомогу. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/kerivnik-ekspertnoyi-grupiz-pitan-rozvitku-sistem/>.
7. Турута О. Соціальні права людини в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 112–115.